

16. Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України на проект Трудового кодексу України (№ 1658 від 26.12.2014 р.) [Електронний ресурс] / Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221.

ШУРИН О. А.,
аспірант кафедри правосуддя
юридичного факультету
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)

УДК 347.91:349.22

ПИТАННЯ РОЗУМНОСТІ СТРОКІВ ПРИ РОЗГЛЯДІ СПРАВ, ЩО ВИНИКАЮТЬ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ РОЗІРВАННЯМ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ ЗА ІНІЦІАТИВИ РОБОТОДАВЦЯ

У даній статті розкрито поняття, значення процесуального строку, проаналізовано національне законодавство, міжнародні стандарти та критерії при визначенні розумності строку розгляду трудових спорів, обґрунтовано механізм забезпечення ефективної системи судового захисту від надмірної тривалості розгляду трудових спорів, зокрема справ про поновлення на роботі у зв'язку із розірванням трудового договору за ініціативи роботодавця.

Ключові слова: *строк, процесуальний строк, розумний строк судочинства, звільнення з роботи, поновлення на роботі, працівник, роботодавець.*

В данной статье раскрыты вопросы о понятии, значении процессуального срока, проанализированы национальное законодательство, международные стандарты и критерии определения разумности срока рассмотрения трудовых споров. Обоснован механизм обеспечения эффективной системы судебной защиты от чрезмерной продолжительности рассмотрения трудовых споров, в частности дел о восстановлении на работе в связи с расторжением трудового договора по инициативе работодателя.

Ключевые слова: *срок, процессуальный строк, разумный строк судопроизводства, увольнение с работы, восстановление на работе, работник, работодатель.*

This article reveals the concept, meaning of the civil procedure periods, analyzes national legislation, international standards and criteria in determination of reasonable periods in legal proceedings of labor cases, grounded mechanism of providing effective system which would protect from excessive duration of legal proceedings, in particular, in cases about rehabilitation at work due to dissolution of the labor contract on the initiative of the employer.

Key words: *period, procedural period, reasonable period of the proceeding, dismissal, rehabilitation at work, employee, employer.*

Вступ. В умовах інтеграції України до Європейського Співтовариства постає питання відповідності національного законодавства вимогам міжнародних та європейських стандартів, а отже і реформування вітчизняної правової системи. Відповідно до ст. 1 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або спірних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Ефективність судового розгляду пов'язують із розумним строком судочинства. Міжнародні стандарти визначають неправомірним продовження строків розгляду судової справи понад ті, які можна припустити як розумні. Саме своєчасний захист прав, свобод та інтересів осіб, що беруть участь у справі, є одним з найважливіших факторів, що визначає доступність правосуддя та ефективність його здійснення. Стаття 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція) також встановлює, що справи повинні розглядатися впродовж розумного строку. Аналогічна вимога закріплюється Пактом про громадянські та політичні права. Вищезазначені положення спрямовані на своєчасний захист судом порушених прав та свобод людини. Особливо гостро стоїть питання розумності строків, оперативності та своєчасності при розгляді трудових спорів, зокрема і спорів про поновлення на роботі, адже будь-яке зволікання може призвести до того, що особа, яка незаконно звільнена з роботи, втратить засоби до існування, не зможе забезпечити себе та свою сім'ю.

На жаль, означена проблема не отримала належного вивчення серед науковців, що робить дане дослідження актуальним не тільки в межах теоретичного пізнання, а й для судової практики в цілому, адже процесуальні строки покликані забезпечити своєчасність судового захисту суб'єктивних прав фізичних, юридичних осіб та держави.

Питання процесуальних строків у різні часи досліджували такі вчені: О. В. Андрійчук, Л. Д. Білик, О. А. Банчук, Н. О. Кіреєва, О. Р. Михайленко, Н. Ю. Сакара, В. І. Тertiшніков, М. К. Треушніков, С. Я. Фурса, М. С. Шакарян, М. Й. Штефан, К. С. Юдельсон.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз національного цивільно-процесуального законодавства, законодавства інших країн, міжнародних стандартів при вирішенні питання розумності строків при розгляді справ, а також вироблення ефективної системи захисту від надмірної тривалості розгляду спорів, що виникають у зв'язку із розірванням трудового договору за ініціативи роботодавця.

Результати дослідження. Розгляд справи в суді складається з сукупності процесуальних дій, що вчиняються судом і учасниками цивільного процесу у встановленому цивільно-процесуальним законодавством порядку. Кожна процесуальна дія повинна мати свою тривалість, яку можна визначити як цивільно-процесуальний строк [7, с. 221].

На відміну від Цивільного кодексу України, який дає визначення строку як певного періоду у часі, зі плином якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення, ЦПК України не містить визначення цивільно-процесуального строку. Однак в доктрині цивільного процесуального права сформувалося чимало дефініцій даної категорії. Так, М. Й. Штефан визначає цивільно-процесуальний строк як строк, встановлений ЦПК України для вчинення процесуальних дій судом і учасниками процесу в цивільному судочинстві [3, с. 179].

О. В. Андрійчук пропонує під цивільним процесуальним строком вважати встановлений в нормах цивільного процесуального закону та/або судом і обчислюваний роками, місяцями або днями проміжок часу, який визначається точними календарними датами чи вказівкою на подію, що повинна неминуче настати, і з яким або до якого ЦПК України пов'язує можливість або необхідність вчинення судом і учасниками цивільного процесу процесуальних дій, а його закінчення (пропущення) може мати негативні наслідки для осіб, які беруть участь у справі [4, с. 12].

В. І. Тertiшніков вважає, що процесуальний строк – це проміжок часу, визначений для здійснення процесуальних дій учасниками процесу або іншими особами, за вказівкою закону або розпорядженням суду [2, с. 126].

Таким чином, узагальнивши наведені вище позиції, проаналізувавши значення процесуальних строків, можна визначити цивільно-процесуальний строк як період у часі, ви-

значений законом або встановлений судом, протягом якого повинні бути здійснені конкретні процесуальні дії судом, учасниками процесу, іншими особами, направлені на розгляд і вирішення цивільної справи.

Слід зазначити, що зі змісту ч. 1 ст. 157 ЦПК України можна зробити висновок, що суд не лише повинен розглядати справи протягом встановленого законом строку, а також, що цей строк повинен бути розумним: не більше двох місяців з дня відкриття провадження у справі, а справи про поновлення на роботі протягом місяця.

Водночас, ЦПК України не містить визначення поняття «розумного» строку на відмінно, наприклад, від ЦПК Російської Федерації, де в ст. 6-1 зазначено, що при визначенні розумного строку враховуються такі обставини, як правова і фактична складність справи, поведінка учасників цивільного процесу, достатність та ефективність дій суду, які були здійснені в цілях своєчасного розгляду справи, а також загальна тривалість розгляду справи. В науці цивільного процесуального права «розумний» строк, зокрема О.В. Андрійчук, визначає як сукупність процесуальних строків, встановлених процесуальним законом для справедливого, неупередженого та своєчасного вирішення справи з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави без необґрунтованих зволікань, перебіг яких розпочинається з дня відкриття провадження у справі, а закінчується набранням законної сили остаточним рішенням або його виконанням [4, с. 14]. В межах поняття «розумний строк» О. В. Андрійчук в своєму дисертаційному дослідженні виділяє також поняття «достатній строк», який характеризує як складову частину розумного строку, що визначається як проміжок часу, мінімальні межі якого є необхідними для всебічного, повного, об'єктивного та безпосереднього дослідження наявних у справі доказів судом для ухвалення законного і своєчасного рішення у справі.

Визначення поняття «розумного» строку також дає Пленум Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних та кримінальних справ у постанові від 17 жовтня 2014 року № 11 «Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення» (далі – Постанова № 11 від 17 жовтня 2014 року). Так, відповідно, «розумним», зокрема, вважається строк, що є об'єктивно необхідним для виконання процесуальних дій, прийняття процесуальних рішень та розгляду і вирішення справи з метою забезпечення своєчасного (без невиправданих зволікань) судового захисту [1].

З аналізу практики Європейського Суду з прав людини (далі – Європейського Суду) щодо тлумачення положення «розумний строк» вбачається, що строк, який можна визначити розумним, не може бути однаковим для всіх справ і було б неприродно встановлювати один строк у конкретному цифровому виразі для усіх випадків [5, с. 328]. Тобто, якщо процесуальним законом і встановлені конкретні максимальні строки розгляду судової справи, їх дотримання не можна вважати єдиним критерієм для визначення розумності часу вирішення конкретної справи. Саме тому, Вищий спеціалізований суд з розгляду цивільних та кримінальних справ також, виходячи з практики Європейського Суду, визначає критерії розумних строків у цивільних справах. Так, такими є: правова та фактична складність справи; поведінка заявника, а також інших осіб, які беруть участь у справі, інших учасників процесу; поведінка органів державної влади (насамперед, суду); характер процесу та його значення для заявника.

Довга тривалість справи може бути визнана розумною, якщо сама *справа є складною як з фактичної, так і з правової позиції*. У справі «Биков проти України» про поновлення на роботі та виплату моральної компенсації Європейський Суд зазначає, що порушення у провадженні питання не є особливо складними, тому затягування процесу не є виправданим.

У разі необхідності особа, яка звертається до Європейського Суду із заявою про визнання розгляду справи необґрунтовано довгим, має довести, що вона особисто не вчиняла дій, спрямованих на затягування процесу. Тобто, Європейський Суд кожного разу оцінює поведінку заявника та її вплив на тривалість розгляду справи. При цьому, використання всіх засобів оскарження, які передбачені національним законодавством, не вважається Європейським Судом таким, що свідчить про затягування строків розгляду справи через поведінку

заявника. Яскравим прикладом, коли поведінка заявника стала однією з причин тривалого розгляду спору, є справа «Чірікоста і Віола проти Італії», де 15-річний строк розгляду було визнано виправданим, оскільки самі заявники 17 разів зверталися з проханням про відстрочення процесу і не заперечували проти 6 перенесень розгляду, здійснених на підставі заяви іншої сторони у справі. Іншим прикладом, є трудовий спір «Биков проти України», в якому Уряд України звертав увагу на те, що заявник двічі чи тричі не з'являвся у судові засідання, проте Європейський Суд дійшов висновку, що цей факт не може виправдати більш ніж шестирічну тривалість судового розгляду. Таким чином, Суд дійшов висновку, що тривалість провадження в цій справі була надмірною і не відповідала вимозі «розумного строку».

Крім поведінки заявника, при встановленні розумності строків розгляду справ Європейський Суд аналізує і *поведінку органів влади*. Серед основних причин затягування розгляду справ з вини держави в Україні зазвичай можна назвати:

- 1) неналежну підготовку справ до судового розгляду. Підготовка справ проводиться не завжди або формально без виконання в повній мірі всіх необхідних процесуальних дій, які повинні бути проведені на цій стадії процесу;
- 2) неналежне повідомлення всіх учасників процесу про час і місце розгляду справи;
- 3) безпідставне призупинення провадження, відсутність контролю за відновленням провадження у справі;
- 4) недостатня організованість суддів та інших працівників суду наслідком чого стає несвоєчасне виготовлення чи відправлення повного рішення, що стає причиною затягування строку на подачу апеляційної чи касаційної скарги;
- 5) велика завантаженість суддів та інше.

Проте слід зазначити, що проблема дотримання розумних строків є проблемою не лише нашої держави, але й багатьох інших. Порушення ст. 6 Конвенції державами-сторонами становить 43.99% від загальної кількості порушень [5, с. 328]. Однак подолання зазначених проблем є завданням кожної з держав, оскільки держави-учасниці Ради Європи зобов'язані організувати свою правову систему таким чином, щоб забезпечити додержання вимоги судового розгляду впродовж розумного строку.

При розгляді питання про розумність строків обов'язково повинна враховуватися *важливість предмету розгляду для заявника*. Європейський Суд застерігає від повільного розгляду окремих категорій цивільних справ, результати яких суттєво впливатимуть на становище осіб. Однією із таких категорій є трудові спори. Так, у справі про поновлення на роботі та відшкодування шкоди «Хурава проти України» розгляд справи тривав більше ніж дев'ять років та десять місяців у судах трьох інстанцій. По даній справі, так як і по справі «Руотоло проти Італії» (рішення від 27 лютого 1992 року) Європейський Суд зазначив, що при розгляді трудових спорів вимагається особлива сумлінність. Розглянувши всі надані матеріали, Суд дійшов висновку, що Уряд України не навів жодного факту чи аргументу, здатних переконати Суд дійти іншого висновку по справі, а ніж визнати тривалість судового провадження в даному випадку надмірною та такою, що не відповідає вимозі «розумного строку».

Доволі часто порушення національними судами вимоги щодо розумності строку розгляду справи зумовило вироблення позиції Європейського Суду щодо необхідності існування ефективної системи захисту від таких порушень у правовій системі кожної з країн. Як приклад, закріплення даного прецеденту можна навести справу «Кудла проти Польщі». Європейський Суд визнав порушення ст. 13 Конвенції, оскільки заявник не мав у своєму розпорядженні ефективного національного засобу правового захисту, за допомогою якого він зміг би відстояти своє право «на судовий розгляд упродовж розумного строку», а також отримати належну йому компенсацію за таке перевищення розумного строку. Саме тому, виходячи із позиції Європейського Суду, багато країн вже почали формувати механізми захисту прав осіб від надмірної тривалості розгляду справ у національних судах з метою приведення внутрішнього законодавства у відповідність до вимог Конвенції: на виконання Рішення Європейського Суду «Кудла проти Польщі» у Польській Республіці прийнято Закон «Про порушення права сторони на розгляд справи без необґрунтованої затримки судового

розгляду», а в Італії діє Закон Пінто, який передбачає національні засоби захисту у разі порушення розумної тривалості судового розгляду [8, с. 9].

Так, відповідно до вищезазначеного закону Польської Республіки особа має право подати скаргу про порушення її права на своєчасний розгляд справи, якщо провадження у цій справі тривало довше, ніж це необхідно для встановлення юридичних та фактичних обставин, необхідних для розгляду справи. Закон Пінто, ухвалений 24 березня 2001 року встановлює право кожного, хто зазнав матеріальної або моральної шкоди в результаті порушення «розумного строку» отримати «справедливу сатисфакцію» відповідно до рішення суду. Особа має право подати скаргу на тривалий розгляд справи безпосередньо під час провадження або не пізніше 6 місяців з дня набрання чинності рішенням суду. Крім власне констатації порушення (що вже визнається компенсацією), суд також може призначити компенсацію у грошовій формі.

Закон «Про компенсацію за порушення права на судочинство в розумний строк або права на виконання судового акту в розумний строк» від 21 квітня 2010 року діє в Російській Федерації. Відповідно до даного нормативно-правового акту компенсація за порушення права на судочинство в розумний строк або права на виконання судового акту в розумний строк присуджується у випадку, якщо таке порушення мало місце по причинах, які не залежали від особи, яка звернулася із заявою про компенсацію. Розмір компенсації визначається судом, арбітражним судом, виходячи із вимог заявника, обставин справи щодо якої було допущено порушення, тривалості порушення і значення наслідків для заявника, а також виходячи із принципів розумності, справедливості і практики Європейського Суду з прав людини.

Що ж до України, то, на нашу думку, нова модель вирішення трудових спорів в Україні повинна базуватися на таких принципах: оперативності вирішення трудових спорів та оптимальності строків. Вважаємо, що встановлення ст. 157 ЦПК України скороченого строку розгляду трудових спорів (1 місяць) є справедливим. Як зазначалося вище, це пояснюється важливістю даного питання для працівника, який залишився без роботи. Проте на сьогоднішній день, необхідно виробити механізми, щоб даний строк дотримувався.

Слід зазначити, що українське законодавство поки що не передбачає права учасників процесу оскаржувати надмірну тривалість провадження у справі та не гарантує права на відшкодування шкоди, завданої внаслідок необґрунтованого затягування розгляду справи в суді. Важливим завданням для України є запровадження надійного механізму захисту права на додержання розумних строків. На цей аспект звертає увагу Європейський Суд, оскільки відсутність зазначених юридичних гарантій становить «велику небезпеку» для верховенства права, коли у межах національних правових систем трапляються «надмірні затримки у здійсненні правосуддя», щодо яких сторони в провадженні не мають ніяких національних засобів захисту порушеного права [6, с. 32]. Зокрема, у справі «Шевченко проти України» було поставлено питання про наявність у заявниці ефективного засобу національного захисту від надмірної тривалості судового розгляду відповідно до ст. 6, 13 Конвенції.

Говорячи про впровадження механізму захисту від надмірної тривалості розгляду цивільної справи, зокрема справи про поновлення на роботі, в Україні, то потрібно займати позицію не виключно компенсаційного підходу, а, в першу чергу, правовідновлюваного. Для дотримання розумних строків розгляду справ судами необхідно забезпечити такі чинники як укомплектованість судів суддівськими кадрами та працівниками апарату, реальність навантаження на суддів, забезпечення суддів приміщеннями, технічними засобами. Паралельно необхідно впровадити ряд заходів, спрямованих на спрощення судових процедур, дисциплінування учасників судового процесу щодо явки в судові засідання, встановлення процесуальних «фільтрів» для допуску справ до розгляду касаційною інстанцією.

Окрім, організаційних заходів, іншою складовою механізму захисту має стати все ж таки вироблення закону, який передбачав би можливість звернення до суду із скаргою у зв'язку із порушенням вимоги розгляду справи в розумні строки. Так, порушення розумності строку розгляду трудового спору судом першої інстанції може розглядати апеляційний суд, а порушення апеляційним судом – Вищий спеціалізований суд з розгляду цивільних і кримінальних справ. Однак, в даному випадку потрібно враховувати певні мінуси запрова-

дження такої процедури. Це, скажімо, додаткові витрати із Державного бюджету, а також додаткове навантаження на суди. В цьому контексті потрібно звернутися до позиції Венеціанської комісії, яка зазначала, що відшкодування шкоди, заподіяної надмірною тривалістю судового розгляду, не може розглядатися чи прийматися як форма виконання зобов'язання, які випливають із статей 6, 13 Конвенції. Можливість відшкодування шкоди повинна передбачатися виключно у тих випадках, коли затримки в судовому розгляді не можуть бути подолані, тобто коли провадження у справі закінчене. В інших випадках найбільш прийнятним засобом правого захисту є прискорення процедури розгляду справи шляхом надання їй пріоритетності. Так, дійсно, такий засіб правого захисту пропонує переваги перед тим, який передбачає лише компенсацію. Не заперечуючи необхідність прийняття закону про компенсацію шкоди, завданої тривалим розглядом справи в суді або змін, шляхом доповнення вже існуючого Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду», на наше переконання, порушення розумності строків розгляду необхідно виправляти на етапі їх допущення, а не після того як вони сталися констатувати їх і присуджувати компенсацію.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, можемо стверджувати:

1. Цивільно-процесуальний строк – це період у часі, визначений законом або встановлений судом, протягом якого повинні бути здійснені конкретні процесуальні дії судом, учасниками процесу, іншими особами, направлені на розгляд і вирішення цивільної справи.
2. Розумність строку розгляду справи повинна оцінюватися разом із такою ознакою як достатність, а також виходячи із: правової та фактичної складності справи; поведінки заявника, а також інших осіб, які беруть участь у справі, інших учасників процесу; поведінки органів державної влади (насамперед, суду); характеру процесу та його значення для заявника.
3. Ключовими для розгляду справи про поновлення на роботі у зв'язку із розірванням трудового договору за ініціативи роботодавця є критерій розумності, дотримання якого є необхідним і безумовним. Скорочений строк розгляду трудового спору в один місяць є виправданим, однак на сьогодні найбільшою проблемою є дотримання даного строку.
4. Якщо справа про поновлення на роботі у зв'язку із розірванням трудового договору за ініціативи роботодавця розглядалася із надмірною тривалістю не з вини позивача, то в такому випадку особа заслуговує на «справедливу сатисфакцію». Однак, важливим є той факт, що механізм захисту від надмірної тривалості не повинен будуватися виключно на компенсаційному характері, а, в першу чергу, на правовідновлювальному.

Список використаних джерел:

1. Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17.10.2014 № 11 «Про деякі питання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sc.gov.ua/ua/postanovi_za_2014_rik.html.
2. Тертишніков В. І. Цивільний процесуальний кодекс України: науковий практичний коментар / В. І. Тертишніков. – Харків, 2002. – 408 с.
3. Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / М. Й. Штефан. – Київ, 2005. – 624 с.
4. Андрійчук О. В. Процесуальні строки у цивільному процесі України: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2009. – 19 с.
5. Лагута В. О. Критерії визначення розумних строків // Форум права. – 2013. – № 3. – С. 328-332.
6. Шевчук С. В. Захист права на додержання розумних строків судового провадження: європейський досвід та українські реалії // Вісник Верховного Суду України. – 2006. – № 8. – С. 31-36.
7. Білик Л. Д. Правові питання строків у цивільному судочинстві // Вісник Академії адвокатури України. – 2011. – № 2 (21). – С. 221-224.
8. Банчук О. Розумний строк розгляду справи в суді: європейські стандарти та українські реалії // Адвокат. – 2005. – № 11 (62). – С. 7-10.

